

БЕЛЪОВА ЦЪРКВА
Веселин Хаджиангелов
Исторически музей – Самоков

Измежду всички исторически и културни паметници в Самоков – **Бельова църква** – „Рождество Пресвятия Богородици” е най-старият и значим обект от епохата на Средновековието.

Най-ранното известно засега споменаване на църквата в литературата е в „Землеописанието” на Константин Фотинов, където авторът дава указания за много старини, откривани там, и препоръчва това място да се проучи¹.

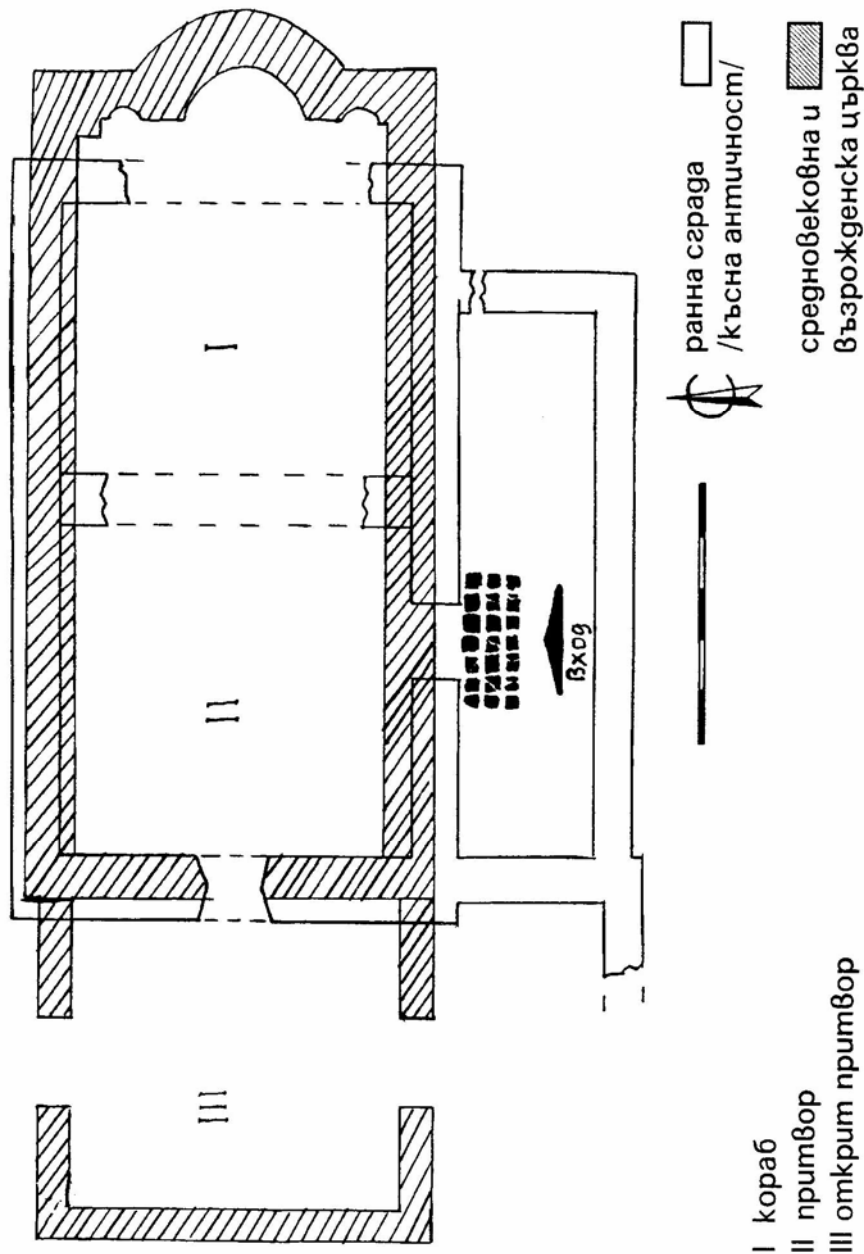
Повечето легенди отправят издигането на църквата към времето на Второто българско царство, при царуването на Асеновци и Шишмановци, та чак до падането под турско робство. Във всички легенди се говори, че храмът бил построен от болярина Бельо и затова носи неговото име. Сградата му е била вкопана в земята и полузарита, което е видно от документалния надпис на Никола Образописов над вратата.

От незапомнени времена църквата е притегателен център за самоковската общественост. Неслучайно именно там, на храмовия празник, известен като „**Малка Богородица**” (Рождество на пресв. Богородица – 8.09.) се е провеждал голям събор, организиран от самоковските еснафи. Съхранени са спомените за това как цялата нощ преди събора колони от коли са тракали по калдъръмените улици, забързани да заемат местата си на църковната ливада.

Архитектурата на Бельова църква е пределно проста и непретенциозна, типична за епохата на късното Средновековие. Това, което най-напред я прави забележителен паметник на културата, е стенописната украса, дело на изтъкнатия самоковски майстор от Възраждането – Никола Образописов, както и на зографите – Христати Зах. Зографски и Димитри Христов Дупничанин. Изписването е станало през 1869 г. По-късно по украсата – стенописна и резбарска – са работили и М. Белстойнев, Стойчо Фандъков и Петър Белиомустак.

С ясното съзнание за значимостта на този паметник за духовната култура на Самоков, Бельова църква от дълги години подлежи на проучвания и реставрационноконсервационни дейности. През 1984 г. са проведени частични археологически проучвания върху фасадата на съвременната църква. Димитрина Джонова чрез сондажи установява, че църквата има три строителни периода (вж. приложената рисунка). Западната част на съвременната Бельова църква до стъпката на сводовото ѝ покритие е съществувала през XV-XVII век. През този период вече е била изградена средновековната едноабсидна, еднокорабна църква, с просторен притвор и вход на запад. Тя стъпва върху по-ранна сграда, така че западната ѝ фасада съвпада и се покрива напълно със западната фасада на ранната сграда, северната и южната надлъжни стени лягат върху част от по-ранните стени. На изток излиза на 2 м от ранната сграда. Плановото решение на предишната църква е по-различно от това на средновековната. Тя се състои от две затворени помещения на север и открито преддверие на юг. Видът на запазените останки дава основание да се предположи, че южната и източна фасади на преддверието са били открити. Солидната субструкция води до извода, че тук са били изградени масивни зидани аркади. Това предположение се потвърждава и от широкия представителен вход (застлан отпред с плочи), който свързва преддверието с прилежащото му на север помещение.

Двете северни помещения на ранната сграда са били разделени от стена, чиито основи са с дебелина 1.10 м. Как е изглеждала тя в суперструкция – дали е била плътна, само с един вход свързващ двете помещения, или е имало трибелон, остава нерешен проблем.

При третия строителен хоризонт (реконструкцията през Възраждането) е премахната именно тази вътрешна преградна стена и е изградена дървената аркада.

Направените през 1994 и 1995 г. археологически проучвания установиха, че ранната църква е най-вероятно от епохата на късната Античност (V-VI в.)². Откритият преди години надпис върху тухла „Амен Алилуйя“, датиран от В. Бешевлиев към V в.³, архитектурните детайли, културният пласт южно от църквата и други находки доказват това.

През късното Средновековие е издигната църква с по-различен план и големина. Тя е обслужвала гражданския некропол. При направените сондажни проучвания се разчистиха 54 гроба, датирани в широките хронологически граници между XII и XIX в., което връща датирането на църквата още по-назад във времето. Материалите, открити в гробовете, са ценно свидетелство за бита, културата и нивото на погребалната обредност през вековете. Намериха се сребърни и бронзови накити, части от облеклото и различни предмети. Най-интересни са бронзовите обеци и гривни от XII-XIV в.,

сребърните накити от XV-XVI в. и сребърното тасче, произведение на Чипровската златарска школа.

При реставрацията на стенописите се разкри голяма част от най-ранното изписване на църквата, датирано към кр. на XVI и нач. на XVII в. Художествената реставрация е дело на специалистите от НИПК – Боряна и Благой Дживджанови. Разкрити до сега и консервирани са около 20 % от стенописите. Впечатление прави, че няма припокриване на сюжетите и иконографията между ранните и късните стенописи. По мнение на реставраторите, стенописната украса е близка до стила на гробищните църкви. Измежду разкритите ранни стенописи се отличават сцените на седемте Вселенски събора върху западната и северната стена и българските светци - преп. Иоан Рилски чудотворец, преп. Гавриил Лесновски, преп. Прохор Пшински и преп. Иоаким Осоговски, изписани върху западната фасада отляво на входа. Върху първия ред на южната стена, в близост до олтара, с голяма изящност е изобразена пресв. Богородица на трон, а на срещуположната стена се различават светци войни. На свода на притвора е изобразен Христос Пантократор. Разкритите ранни стенописи са в частичен вид. Техен стилев анализ от специалисти изкуствоведи все още не е направен, но близостта им със стенописите от Алинския манастир „Възнесение Господне” („Св. Спас”) и църквата в с. Марица, Самоковско навежда на мисълта за местна художествена традиция.

БЕЛЕЖКИ

1. **Фотинов, К.** Общее землеописание в кратце за сичката земля. Смирна, 1843, 97 и сл.
2. Археологическите проучвания се направиха от екипа д-р Бони Петрунова от АИМ – БАН и Веселин Хаджиангелов от ГИМ – Самоков.
3. **Besevliev, V.** Spätgriechische und spätlatinische zuschriften aus Bulgarien. Berlin, 1964, 315.